

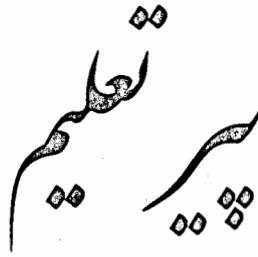

۳۰۰ قصیده از ۲۰۰ شاعر
در استقبال از قصیده
مرات الصفای خاقانی

تحقیق و تصحیح:
سید رضا باقریان موحد

پایش ملی اسناد و کتابخانه‌ها
پایگاه ملی اسناد و کتابخانه‌ها

۳۰۰ قصیده از ۲۰۰ شاعر

در استقبال از قصیده مرآت الصفای خاقانی

تحقیق و تصحیح:

سید رضا باقریان موحد

مجمع ذخائر اسلامی

با همکاری اورینتال کمپانی - ترکیه

چاپ نخست

۱۴۰۲ هـ ش / ۲۰۲۳ م

به مناسبت همایش بین المللی مخطوطات مشرق زمین

۱۴۰۱-۱۴۰۲

سرشناسه	:	باقریان موجد، سید رضا، ۱۳۵۳ -
عنوان و نام پدیدآور	:	پیر تعظیم: ۳۰۰ قصیده از ۲۰۰ شاعر در استقبال از قصیده مرآت‌الصفای خاقانی/تحقیق و تصحیح سیدرضا باقریان موجد.
مشخصات نشر	:	قم: مجمع ذخایر اسلامی؛ ترکیه: اورینتال کمپانی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	:	۸۶۴ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۳۰۴-۰۰۸۶-۳
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبیا
یادداشت	:	کتابنامه.
یادداشت	:	نماینه.
موضوع	:	خاقانی، بدیلین علی، ۵۲۰ - ۵۹۵ق. - نظیره گویی
موضوع	:	Khaqani, Badil ibn Ali -- Parodies, imitations, etc.
موضوع	:	شعر فارسی -- مجموعه‌ها
	:	Persian poetry -- Collections
	:	نظیره گویی (ادبیات)
	:	(Burlesque) Literature
رده بندی کنگره	:	۴۰۳۲ PIR
رده بندی دیویی	:	۰۰۸/۱۴۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۹۰۸۹۲۲۷
اطلاعات رکورد	:	فیبیا
کتابشناسی	:	

همایش بین المللی مخطوطات مشرق زمین

مؤتمر المخطوطات من الشرق

Uluslararası Doğu El Yazmaları Konferansı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب در اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

© 2023 MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH

مجمع ذخائر اسلامی - قم، ایران

با همکاری اورینتال کمپانی - ترکیه

این کتاب و دهها کتاب با موضوعات مشابه را از فروشگاه الفهرست تهیه کنید:

www.alfehrest.com

9786223040863

پیر تعلیم

تحقیق و تصحیح: سید رضا باقریان موحد

چاپ: نینوا / صحافی: نفیس

نشر: مجمع ذخائر اسلامی - قم، ایران (با همکاری اورینتال کمپانی در ترکیه)

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۰۴-۰۸۶-۳

نوبت چاپ (اول): ۱۴۰۲ هـ ش (۲۰۲۳ م)

شمارگان: ۱۱۰

ارتباط با ناشر: قم: خیابان طالقانی (آذر) - کوی ۲۳ - پلاک ۱ - مجمع ذخائر اسلامی

تلفن: ۰۰۹۰۳۷۷۱۳۷۴۰ +۹۸ دورنگار: ۰۱۱۱۹ ۲۵۳۷۷۰ +۹۸ واتساب: ۰۶۳۴۴ ۹۰۳۸۰۴ (+۹۸)

Süleyman Kuranel cad. no. 30, Kelebek apt. kat 8, d. 15,

Değirniçem mah., 27090 Şhitkamil/Gaziantep, Türkiye

ORIENTAL COMPANY

Yayıncılık ve sanat galerisi

Tel/Fax: 00903429991358

فهرست

۱۷	 مقدمه
۳۳	 خاقانی شروانی (۵۲۰-۵۹۵ ق.)
۳۸	 ادیب صابر (-۵۴۶ ق.)
۴۰	 حسن غزنوی (-۵۵۶ ق.)
۴۲	 شمس طبسی (-۶۲۶ ق.)
۴۴	 سیف اسفرننگی (۵۸۱-۶۶۶ ق.)
۴۷	 فرید اصفهانی (قرن ۷ ق.)
۴۸	 امیر خسرو دهلوی (۶۵۱-۷۲۵ ق.)
۵۷	 خواجوی کرمانی (۶۸۹-۷۵۲ ق.)
۵۹	 عصمت بخارایی (-۸۴۰ ق.)

- ٦١ عارفی هروی (٧٩٢-٨٥٣ ق.).
 ٦٦ بدر شروانی (٧٨٩-٨٥٤ ق.).
 ٦٨ جامی، عبدالرحمن (٨١٧-٨٩٨ ق.).
 ٧٣ غوَاصی هروی (-٩٦٠ ق.).
 ٧٨ ختمی، امیر سلطان حسن (قرن ٩ ق.).
 ٨٢ مثالی کاشانی (قرن ٩ ق.).
 ٨٦ نوایی، امیر علیشیر (-٩٠٦ ق.).
 ٩١ سهیلی جغتایی (٨٢٨-٩١٨ ق.).
 ٩٥ نظام استرآبادی (-٩٢١ ق.).
 ١٠٠ معموری اصفهانی (-٩٥٤ ق.).
 ١٠٣ رموزی کاشانی (-٩٧٢ ق.).
 ١٠٥ ضمیری اصفهانی (-٩٧٣ ق.).
 ١٠٨ فضولی بغدادی (٩١٢-٩٧٦ ق.).
 ١١٣ هاشمی کرمانی (-٩٤٦ ق.).
 ١١٨ نور الله دهخوارقانی (قرن ١٠ ق.).
 ١٢٢ اکبر اصفهانی (قرن ١٠ ق.).
 ١٢٥ سپهری زواره‌ای (قرن ١٠ ق.).
 ١٢٨ حسابی، میرزا محمد (قرن ١٠ ق.).
 ١٣٢ غزالی مشهدی (٩٣٦-٩٨٠ ق.).
 ١٣٧ عرفی شیرازی (٩٣٦-٩٩٩ ق.).
 ١٤١ شعیب جوشقانی (قرن ١٠ ق.).
 ١٤٦ قتیلی بخارایی (قرن ١٠ ق.).
 ١٤٩ کشوری (قرن ١٠ ق.).
 ١٥٨ منطقی یزدی (قرن ١٠ ق.).

- ۱۶۴ قابل (قرن ۱۰ ق.).
- ۱۶۸ شریف وادقانی کاشانی (قرن ۱۰ ق.).
- ۱۷۳ امری شیرازی (قرن ۱۰ ق.).
- ۱۷۶ قاضی عبدالله رازی (احتمالا قرن ۱۰ ق.).
- ۱۷۹ ملک قمی (-۱۰۲۵ ق.).
- ۱۸۴ ظهوری ترشیزی (-۱۰۲۶ ق.).
- ۱۹۲ نظامی بدخشانی (-۱۰۳۳ ق.).
- ۱۹۸ شفای اصفهانی (-۱۰۳۷ ق.).
- ۲۰۲ نفعی افندی (۹۸۰-۱۰۴۴ ق.).
- ۲۰۶ ذوقی اردستانی (-۱۰۴۵ ق.).
- ۲۱۰ فوقی یزدی (۱۰۵۲-۱۰۷۷ ق.).
- ۲۱۲ فوجی نیشابوری (زنده ۱۰۶۰ ق.).
- ۲۱۵ ادهم آرتیمانی (-۱۰۶۰ ق.).
- ۲۲۰ مسیح کاشانی (-۱۰۶۹ ق.).
- ۲۲۲ اسیر شهرستانی اصفهانی (۱۰۲۹-۱۰۶۹ ق.).
- ۲۲۶ فیض کاشانی (۱۰۰۶-۱۰۹۱ ق.).
- ۲۳۰ شرعی شیرازی (۱۰۲۰-۱۰۹۰ ق.).
- ۲۳۲ خرد نوری (-۱۰۹۸ ق.).
- ۲۳۳ آشوب مازندرانی (-۱۰۹۹ ق.).
- ۲۳۷ زیب النساء بیگم (۱۰۴۸-۱۱۱۳ ق.).
- ۲۴۱ سالم کشمیری (-۱۱۱۹ ق.).
- ۲۴۶ مشرقی شیرازی (قرن ۱۱ ق.).
- ۲۵۰ والی خراسانی (قرن ۱۱ ق.).
- ۲۵۳ اعجاز هروی (قرن ۱۱ ق.).

۲۵۶		رشیدای تبریزی (قرن ۱۱ ق.)
۲۶۱		خلیل کاشانی (قرن ۱۱ ق.)
۲۶۷		شفیع مستوفی (قرن ۱۱ ق.)
۲۷۵		حسرت مشهدی (قرن ۱۱ ق.)
۲۸۰		هادی شهرستانی (قرن ۱۱ ق.)
۲۸۳		مسیحی (قرن ۱۱ ق.)
۲۸۶		شاعری گمنام (قرن ۱۱ ق.)
۲۹۰		وحید قزوینی (-۱۲۰ ق.)
۲۹۴		بیدل دهلوی (۱۰۵۴-۱۱۳۳ ق.)
۳۰۲		مشتاق کشمیری (۱۰۷۸-۱۱۴۳ ق.)
۳۰۵		طفیلی کشمیری (قرن ۱۲ ق.)
۳۰۸		سلیمان (قرن ۱۲ ق.)
۳۱۰		ممتاز لکهنوی (قرن ۱۲ ق.)
۳۱۲		حکمت شیرازی (قرن ۱۲ ق.)
۳۱۶		وصال شیرازی (۱۱۹۷-۱۲۶۲ ق.)
۳۲۱		عندلیب کاشانی (-۱۲۶۵ ق.)
۳۲۲		صاحب دیوان علی آبادی (۱۱۹۸-۱۲۵۶ ق.)
۳۲۵		نشاطی هزارجریبی (۱۲۰۰-۱۲۶۳ ق.)
۳۲۷		خاوری شیرازی (۱۱۹۹-۱۲۶۷ ق.)
۳۲۹		حشمت الدوله (-۱۲۶۹ ق.)
۳۳۵		قائمی شیرازی (۱۲۲۳-۱۲۷۰ ق.)
۳۳۹		یغمای جندقی (۱۱۹۶-۱۲۷۶ ق.)
۳۴۰		ملال دِزکی (۱۱۷۳-۱۲۸۰ ق.)
۳۴۱		داوری شیرازی (۱۲۳۸-۱۲۸۳ ق.)

- ۳۴۴ شکیب اصفهانی (-۱۲۸۴ق.)
- ۳۴۸ سروش اصفهانی (۱۲۲۸-۱۲۸۵ق.)
- ۳۵۰ ساقی خراسانی (-۱۲۸۶ق.)
- ۳۵۸ هدایت طبرستانی (۱۲۱۵-۱۲۸۸ق.)
- ۳۶۰ مدهوش تهرانی (۱۲۲۷-۱۲۸۸ق.)
- ۳۶۲ سپهر کاشانی (۱۲۱۶-۱۲۹۶ق.)
- ۳۶۶ صدر الشعرا کاشانی (-۱۲۸۹ق.)
- ۳۶۹ نقیب الممالک شیرازی (-۱۳۰۲ق.)
- ۳۷۲ شمس الادباء اصفهانی (۱۲۵۳-۱۳۰۳ق.)
- ۳۷۵ آصفی نظامی (قرن ۱۳ق.)
- ۳۸۳ شاعر گمنام (قرن ۱۳ق.)
- ۳۸۶ بهشتی لاری (قرن ۱۳ق.)
- ۳۸۷ مُخلص تبریزی (قرن ۱۳ق.)
- ۳۸۹ فدایی اصفهانی (قرن ۱۳ق.)
- ۳۹۱ ریاض همدانی (قرن ۱۳ق.)
- ۳۹۵ صفوت الملک (قرن ۱۳ق.)
- ۳۹۷ تشنه تهرانی (قرن ۱۳ق.)
- ۳۹۹ خالص سمنانی (قرن ۱۳ق.)
- ۴۰۳ تمنای مراد آبادی (قرن ۱۳ق.)
- ۴۰۵ میرزای گلچین (قرن ۱۳ق.)
- ۴۰۷ فخر الادباء تهرانی (قرن ۱۳ق.)
- ۴۰۹ وصالی ساروی (قرن ۱۳ق.)
- ۴۱۱ فارس بروجردی (قرن ۱۳ق.)
- ۴۱۴ تائب بادغیسی (قرن ۱۳ق.)

- ۴۲۰ درویش لاهیجی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۲۴ شیوا (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۲۵ رجایی شیرازی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۲۸ ضیایی خبوشانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۳۱ سُبْحانی، محمدابراهیم (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۳۳ دارا غوریانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۳۴ سرخوش هروی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۳۶ سرور گلپایگانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۳۷ مینا، عبدالعلی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۰ طوبی شهرستانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۲ شمسۃ الشعراء (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۴ خِرد، مصطفی قلی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۶ علی آبادی مازندرانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۸ جمره کاشانی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۴۹ نامی (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۵۱ نیر الشعراء (قرن ۱۳ ق.)
 ۴۵۳ همای شیرازی (۱۲۱۲-۱۲۹۰ ق.)
 ۴۵۵ ارسطوی قمی (-۱۲۹۷ ق.)
 ۴۵۷ وقار شیرازی (۱۲۳۲-۱۲۹۸ ق.)
 ۴۶۴ افسر کرمانی (۱۲۵۹-۱۳۰۰ ق.)
 ۴۶۷ جیحون یزدی (۱۲۵۶-۱۳۰۱ ق.)
 ۴۶۹ عبیدی سُهروردی (۱۲۵۰-۱۳۰۲ ق.)
 ۴۷۲ وفایی شوشتری (-۱۳۰۴ ق.)
 ۴۷۴ حیران یزدی (۱۲۰۸-۱۳۰۷ ق.)

- ۴۷۶ غافل مازندرانی (-۱۳۱۰ق.)
- ۴۸۰ صفای اصفهانی (۱۲۶۹-۱۳۱۴ق.)
- ۴۸۴ ادیب سندجی (-۱۳۱۵ق.)
- ۴۸۹ نیر تبریزی (۱۲۴۷-۱۳۱۷ق.)
- ۴۹۰ مشتاقی نانینی (۱۲۴۶-۱۳۱۸ق.)
- ۴۹۲ کبگانی دشتستانی (۱۲۴۰-۱۳۰۹ق.)
- ۴۹۷ گوهری هروی (۱۲۵۶ق.)
- ۵۰۱ صیوری، محمدکاظم (۱۲۵۹-۱۳۲۲ق.)
- ۵۰۵ شباب شوشتری (۱۲۵۰-۱۳۲۴ق.)
- ۵۰۸ فانی بروجردی (۱۲۶۷-۱۳۳۳ق.)
- ۵۱۶ حاجب شیرازی (۱۲۷۱-۱۳۳۴ق.)
- ۵۱۹ طرب شیرازی (۱۲۶۷-۱۳۳۰ق.)
- ۵۲۲ صامت بروجردی (۱۲۶۳-۱۳۳۱ق.)
- ۵۲۴ اختر طوسی (۱۲۶۸-۱۳۳۴ق.)
- ۵۲۶ تقوی، سید علی (-۱۳۳۵ق.)
- ۵۲۸ شیخ الرئیس قاجار (۱۲۴۶-۱۳۳۶ق.)
- ۵۳۰ شیرازی حائری، محمدتقی (۱۲۵۶-۱۳۳۸ق.)
- ۵۳۳ مدرّس بیدآبادی اصفهانی (۱۲۵۴-۱۳۴۹ق.)
- ۵۳۵ رفعت سمنانی (۱۳۰۰-۱۳۵۰ق.)
- ۵۳۷ موافقعلیشاه نعمه اللهی (۱۲۸۸-۱۳۵۲ق.)
- ۵۳۹ غمگین اصفهانی (۱۲۸۰-۱۳۵۵ق.)
- ۵۴۳ طرزی، غلام محمدخان (۱۲۰۹-۱۲۷۹ش.)
- ۵۴۵ آذری دامغانی (۱۲۱۹-۱۲۸۸ش.)
- ۵۴۷ غافل قمی (-۱۲۸۹ش.)

- میرزاده عشقی (۱۲۷۲-۱۳۰۳ ش.) ۵۴۹
- محتاج تفرشی (۱۲۵۶-۱۳۰۱ ش.) ۵۵۱
- شکوهی تهرانی (۱۲۳۹-۱۳۰۹ ش.) ۵۵۳
- قدسی یزدی (۱۲۳۶-۱۳۱۰ ش.) ۵۵۴
- اشراقی گلپایگانی (۱۲۵۳-۱۳۱۳ ش.) ۵۵۶
- ناصری کاشانی (۱۲۲۲-۱۳۱۶ ش.) ۵۵۷
- فانی همدانی (۱۲۷۱-۱۳۱۷ ش.) ۵۵۹
- محبوبعلیشاه نعمت اللهی (-۱۳۱۷ ش.) ۵۶۰
- عبرت نایینی (۱۲۴۵-۱۳۲۱ ش.) ۵۶۱
- عارف چاه آبی (۱۲۶۰-۱۳۲۲ ش.) ۵۶۳
- قاری عبدالله (۱۲۸۸-۱۳۲۲ ش.) ۵۶۴
- نوید بلخی (۱۲۴۹-۱۳۲۹ ش.) ۵۶۷
- بلبل کابلی (۱۲۶۰-۱۳۲۳ ش.) ۵۷۰
- شیدای کابلی (۱۲۴۸-۱۳۲۳ ش.) ۵۷۳
- مشکوه ساوجی (۱۲۸۵-۱۳۲۶ ش.) ۵۷۴
- ملک الشعراء بهار (۱۲۶۵-۱۳۳۰ ش.) ۵۷۶
- عارف دزفولی (۱۲۳۷-۱۳۳۳ ش.) ۵۷۸
- ناهید همدانی (۱۲۶۶-۱۳۴۳ ش.) ۵۸۱
- یک کلامی یزدی (۱۲۷۲-ش.) ۵۸۲
- الهی قمشهای (۱۲۸۰-۱۳۵۲ ش.) ۵۸۳
- بینا میمنندی (۱۲۸۶-۱۳۵۲ ش.) ۵۸۴
- دهقان کابلی (۱۲۸۲-۱۳۵۴ ش.) ۵۸۵
- یکتای اصفهانی (۱۲۹۰-۱۳۵۴ ش.) ۵۸۷
- صدرانی اشکوری (۱۲۸۹-۱۳۵۶ ش.) ۵۸۹

- ۵۹۰ علی مدد کنی (۱۲۸۰-۱۳۵۷ ش.).
- ۵۹۱ عمرانی کابلی (۱۲۹۸-۱۳۵۷ ش.).
- ۶۰۹ محفوظ اصفهانی (۱۲۸۳-۱۳۵۸ ش.).
- ۶۱۲ ذکاء کابلی (۱۲۹۰- ش.).
- ۶۲۰ طایی شمیرانی (۱۲۹۸-۱۳۷۶ ش.).
- ۶۲۲ انصاری قمی (۱۲۹۰-۱۳۶۳ ش.).
- ۶۲۴ خوشدل تهرانی (۱۲۹۳-۱۳۶۵ ش.).
- ۶۲۶ ناصح تهرانی (۱۲۷۷-۱۳۶۵ ش.).
- ۶۲۸ خلیلی کابلی (۱۲۸۶-۱۳۶۶ ش.).
- ۶۳۰ ذکایی بیضایی (۱۲۸۲-۱۳۶۵ ش.).
- ۶۳۲ مایل هروی، رضا (۱۳۰۱-۱۳۷۴ ش.).
- ۶۳۳ داور همدانی (۱۳۰۰-۱۳۷۱ ش.).
- ۶۳۵ نصیری کاشانی (۱۲۹۹-۱۳۷۷ ش.).
- ۶۳۶ شجاعی، سید علی (۱۳۰۳-۱۳۹۷ ش.).
- ۶۳۸ حالت، ابوالقاسم (۱۲۹۸-۱۳۷۱ ش.).
- ۶۴۱ زیتونی تبریزی (۱۲۹۲-۱۳۷۷ ش.).
- ۶۴۳ عدیم شغنانی (۱۲۸۲-۱۳۷۸ ش.).
- ۶۴۶ فدایی هروی (۱۳۰۸-۱۴۰۰ ش.).
- ۶۵۱ گلپان کابلی (۱۳۱۴- ش.).
- ۶۵۲ ضامن اصفهانی (۱۳۱۴- ش.).
- ۶۵۵ واصفی بدخشانی (۱۳۱۶- ش.).
- ۶۵۶ مشفق بهسودی (۱۳۱۷-۱۳۹۵ ش.).
- ۶۵۸ مشفق سانجی (۱۳۳۳- ش.).
- ۶۶۵ عشقی اصفهانی (۱۳۰۵-۱۳۷۴ ش.).

- ۶۶۸ مسرور بلخی (۱۲۹۹-۱۳۸۴ ش.).
- ۶۷۱ احمد شیرازی (۱۲۷۲-۱۳۳۷ ش.).
- ۶۷۳ شکوهی، نظام الدین (۱۳۲۸-۱۳۹۷ ش.).
- ۶۷۶ خدیم سرپلی (۱۲۹۶-۱۳۷۹ ش.).
- ۶۸۰ شرمی کاشانی (۱۲۸۵-۱۳۷۲ ش.).
- ۶۸۲ شریفی حقیقی (۱۲۹۴-۱۳۸۲ ش.).
- ۶۸۴ خرم همایونشهری (-۱۳۸۵ ش.).
- ۶۸۶ ژولیده نیشابوری (۱۳۲۰-۱۳۸۶ ش.).
- ۶۸۷ مردانی، محمّدعلی (۱۳۰۱-۱۳۷۸ ش.).
- ۶۹۰ کرمی، حمید (۱۳۴۱-۱۳۹۰ ش.).
- ۶۹۲ حداد کاشانی (۱۳۰۱-۱۳۹۴ ش.).
- ۶۹۴ مرتضوی دُرّچه‌ای (۱۳۲۴-۱۳۹۴ ش.).
- ۶۹۵ پیمان هروی (۱۳۲۰-۱۳۹۷ ش.).
- ۶۹۷ محمّدی مزاری (۱۳۰۰-۱۳۹۵ ش.).
- ۶۹۹ خلیل اصفهانی (۱۳۰۵-ش.).
- ۷۰۰ امین سبزواری (۱۳۲۷-ش.).
- ۷۰۳ فیروز، محمّدزمان (۱۳۲۷-ش.).
- ۷۰۴ قدسی، محمّد (۱۳۲۸-ش.).
- ۷۰۵ سازگار، غلامرضا (۱۳۲۰-ش.).
- ۷۱۰ ماهر اصفهانی (۱۳۲۰-ش.).
- ۷۱۱ علوم‌ی تبریزی (۱۳۱۲-ش.).
- ۷۱۲ احمدی بلخابی (۱۳۱۲-ش.).
- ۷۱۴ جابر اصفهانی (۱۳۱۳-ش.).
- ۷۱۵ سرور اصفهانی (۱۳۱۳-۱۴۰۰ ش.).

- ۷۱۷ رونینِ هروی (۱۳۱۹-ش.).
- ۷۱۸ احمدی، صفر علی (۱۳۱۹-ش.).
- ۷۲۱ کاظمی قمی، اقدس (۱۳۱۸-ش.).
- ۷۲۲ موحدی مُحَب (۱۳۳۰-ش.).
- ۷۲۴ قائد بختیاری (۱۳۰۷-۱۳۹۶ش.).
- ۷۲۵ واشقانی فراهانی (۱۳۳۴-۱۳۹۸ش.).
- ۷۲۸ خروش اصفهانی (۱۳۴۷-ش.).
- ۷۳۰ کافی، غلامرضا (۱۳۴۷-ش.).
- ۷۳۱ مدرّس زاده، عبدالرضا (۱۳۴۸-ش.).
- ۷۳۳ موسوی، سید علی اصغر (۱۳۴۵-ش.).
- ۷۳۴ محمدی قمی، محمد علی (۱۳۵۰-ش.).
- ۷۳۷ بیات بلخی (۱۳۵۲-ش.).
- ۷۴۰ سهرابی، محمّد (۱۳۵۶-ش.).
- ۷۴۶ قاسمی خادم، محمد علی (۱۳۵۹-ش.).
- ۷۴۸ مزید، سید روح الله (۱۳۶۹-ش.).
- ۷۴۹ هاشمی سره (۱۳۶۵-ش.).
- ۷۵۱ احمدی، محسن (۱۳۷۸-ش.).
- ۷۵۲ ساهی قمی (گمنام).
- ۷۵۳ مایل بلخی (معاصر).
- ۷۵۵ اکبر کابلی (معاصر).
- ۷۵۷ مغیثی، عبدالکریم (معاصر).
- ۷۵۹ صوفی، عبدالغفار (معاصر).
- ۷۶۱ جعفری، محمّد (معاصر).
- ۷۶۲ قیاض منش، حسن (معاصر).

۷۶۳	 کنعانی هنديجانی (معاصر)
۷۶۴	 پیوست‌ها
۷۶۴	 اصطلاحات قرآنی / حدیثی
۷۸۲	 زندگینامه شاعران
۸۱۴	 لغتنامه
۸۳۶	 کتابنامه

مقدمه

مرا دل، پیر تعلیم است و من طفل زبان دانش

دم تسلیم، سرعشر و سر زانو دبستانش

روزی که برای اولین بار، این بیت خاقانی را خواندم، چند ساعتی در فضایی خلسه‌آور و غیرقابل توصیف غرق شدم. تا یک هفته، مجذوب و مسحور این قصیده شگفت انگیز بودم. ابیات آن را زیر لب زمزمه می‌کردم و با شور و اشتیاقی وصف ناپذیر برای دوستان می‌خواندم. در یک محفل ادبی، یکی از بزرگان ادب گفت: «این قصیده، نه تنها شما که هزاران اهل دل را واله و شیدای خود کرده است. شاهد این سخن، ده‌ها استقبالی است که از این قصیده در طول تاریخ ادبیات فارسی صورت گرفته است». از آن روزها بیش از پانزده سال می‌گذرد و من هنوز در جستجوی استقبال‌های شاعران از این قصیده هستم.

اهمیت قصیده شینه خاقانی

قصیده مرآت الصفا مشهور به قصیده شینه از مهم‌ترین قصاید حکیم خاقانی شروانی است که از دیرباز تاکنون مورد توجه و استقبال شاعران بسیاری واقع شده است. این قصیده، حاوی نکات اخلاقی و عرفانی بسیاری است که جنبه تعلیمی و آموزشی به آن بخشیده است.

دکتر عبدالحسین زرین کوب درباره اهمیت این قصیده می‌نویسد: قصیده‌ای است در حکمت و سیر نفس و این قصیده را مرآت الصفا خوانند. قصیده به طور رمزی به بیان لطیف شاعرانه، مراتب تکامل نفس انسان را شرح می‌کند. (دیدار با کعبه جان، ص ۱۲۸)

استاد سید ضیاء الدین سجادی درباره اهمیت این قصیده می‌نویسد: در دوران هزار ساله شعر فارسی، تقلید و اقتباس و نظیره‌گویی بسیار است، اما کم و خیلی به ندرت اتفاق می‌افتد که یک غزل یا یک قصیده نظر بیشتر شاعران را در همه دوره‌ها به خود جلب نموده و همه شاعران را به اقتفا و استقبال وادار کرده باشد و یکی از این موارد بسیار نادر و قابل بحث همین قصیده‌ای است که درباره‌اش به گفتگو می‌پردازیم. (نامه مینوی، ص ۵۶۳) قصیده مرآت الصفا از غرر قصاید خاقانی است و همه نسخ خطی با این قصیده آغاز می‌شود. (همان، ص ۵۶۹)

دکتر میرجلال الدین کزازی می‌نویسد: خاقانی را در میان چاهه‌های درویشانه، چاهه‌ای است گرانسنگ و درازآهنگ به نام مرآت الصفا که در آن داد زباناوری داده است و در گونه‌ای از شعر که خود آن را تحقیق می‌خوانده است، بنیادی استوار نهاده است. (رخسار صبح، ص ۲۰۹)

دکتر حسن ذوالفقاری می‌نویسد: این قصیده حکمی-عرفانی بر مبنای اندیشه‌های عارفانه و صوفیانه او است که درون‌مایه آن، دوری از هوای نفس و توجه به شریعت و دینداری است. (فصلنامه فرهنگ، شماره ۵۷-۵۸، ص ۱۹۸)

م. سلطانف محقق برجسته ادبیات آذری می‌نویسد: یکی از چکامه‌های مشهور خاقانی، قصیده شینیه‌ای است که به میرآت الصفا نامبردار شده است. این چکامه، همیشه در سرآغاز نسخه‌های خطی دیوانش نوشته شده و صد و ده بیت دارد. به نقل از امری شیرازی، نخستین کسی که از قصیده شینیه خاقانی استقبال کرده و نظیره‌ای بر آن سروده، نظامی گنجوی است که متأسفانه امروزه از این گنجینه خبری نیست. (افضل الدین خاقانی شروانی، ص ۴۲)

دکتر محمدرضا ترکی می‌نویسد: این قصیده را باید مهم‌ترین قصیده خاقانی دانست که حاوی اندیشه‌های عرفانی اوست. از این قصیده در طی قرون متمادی شاعران فراوانی استقبال کرده‌اند و شاید پراستقبال‌ترین قصیده در زبان فارسی باشد. همه کسانی که خواسته‌اند توانایی و استعداد خود را در قصیده به رخ بکشند و کوس برابری با خاقانی را بزنند به سراغ این قصیده رفته‌اند و البته هیچ کدام موفقیت کاملی نیافته‌اند. (سر سخنان نغز خاقانی، ص ۴۷۳)

خاقانی، شاعری است با فرهنگی گسترده با تسلطی شگفت بر زبان فارسی و دانش و فرهنگ و آثار شاعران هم‌روزگار و پیش از خود اعم از عرب و دیگران. کمتر بیتی از او است که نکته و بلکه نکات متعدد و ظریفی را در بر نداشته باشد. قطعاً به سادگی و با اطلاعات پراکنده نمی‌توان از زیر زبان او حرفی کشید و به دقایق سخن او پی برد. گاهی برخی از این نکات آن‌چنان در لفافه کلمات پر زرق و برق او پیچیده شده که به سادگی به چشم نمی‌آید و خود را در معرض هر نگاه ساده بینی قرار نمی‌دهد. (نقد صیرفیان، ص ۴۷۱)

دکتر احمدرضا یلمه‌ها می‌نویسد: قصیده شینیه میرآت الصفا‌ی او که از اقبال ویژه‌ای برخوردار است، سرشار از آموزه‌های حکمی و تعلیمی است که در آینه آن می‌توان مضمون‌پردازی اخلاقی و اندیشه‌ورزی حکمی و پندگونه خاقانی را به وضوح دید. (فصلنامه پژوهشنامه ادبیات تعلیمی، شماره ۲۴، ص ۳۳)

موضوع اصلی اغلب این قصاید، مدح و منقبت رسول خدا و اهلیت گرامی ایشان است. شاعران این مجموعه پس از ذکر مطالب عرفانی و تعلیمی، گریزی عاشقانه به مدح و منقبت معصومین به خصوص حضرت علی علیه السلام می‌زنند و مراتب عشق و ارادت خود را به این خاندان مطهر ابراز می‌دارند و ادای دینی به ساحت مقدس رسول خدا می‌نمایند.

تاریخچه سرودن قصیده شینیه

دولتشاه سمرقندی در تذکره الشعرا می‌گوید که خاقانی به استقبال قصیده عثمان مختاری رفته است و مطلع قصیده را چنین می‌داند:

مسلمانان دلی دارم که ضایع می‌کند جانش / درافتادم بدان دردی که پیدا نیست درمانش
حال آن که بیت فوق مربوط به قصیده‌ای دیگر از شاعر دیگری است که به اشتباه به نام عثمان مختاری ثبت شده است.

دکتر حسن ذوالفقاری می‌نویسد: گمان می‌رود خلاف قول دولتشاه سمرقندی و دیگر کسانی که معتقدند خاقانی به استقبال مختاری غزنوی رفته باید گفت: خاقانی، قصیده منوچهری را استقبال کرده است و البته بی توجه به قصیده عثمان مختاری نبوده، چرا که قدیمی‌ترین شینیه موجود از آن منوچهری است و چه بسا که قصیده عثمان مختاری، خود استقبالی از منوچهری بوده باشد: سمن بوی آن سر زلفش که مشکین کرد آفاقش / عجب نی آر تبت گردد ز روی شوق مشتاقش. (فصلنامه فرهنگ، شماره ۵۷-۵۸، ص ۱۹۸)

در پاسخ باید گفت که اولاً قافیه قصیده شینیه منوچهری با قافیه شینیه خاقانی تفاوت دارد و ثانیاً برخی از استقبال کنندگان که نام پیشکسوتان این استقبال‌ها را ذکر کرده‌اند، اصلاً ذکری از منوچهری ننموده‌اند. بنابراین به جرات می‌توان گفت که خاقانی، اولین کسی است که مناظر این باغ زیبا را فراروی شیفتگان ادب و عرفان گشوده است:

سخن آن بود کز اول نهاد استاد خاقانی / به مهمانخانه گیتی پی دانشوران خوانش

(دیوان جامی، ج ۱، ص ۵۶)

پیشینه تحقیق

مقاله استاد سید ضیاء الدین سجادی با عنوان «سیر یک قصیده در نه قرن» چاپ شده در نامه مینوی، نخستین تحقیقی است که درباره معرفی استقبال کنندگان از این قصیده نوشته شده است. بعدها دکتر حسن ذوالفقاری در مقاله‌ای با عنوان «پیر تعلیم» در فصلنامه فرهنگ شماره ۵۷-۵۸ به معرفی ۲۳ تن از استقبال کنندگان این قصیده پرداخته است.

این حقیر نیز در ابتدا برای دریافت درجه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی کاشان، پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل تطبیقی ده استقبال از قصیده شینیه خاقانی» با راهنمایی و مشاوره دکتر اصغر دادبه و دکتر عبدالرضا مدرّس‌زاده در زمستان ۱۳۸۹ ارائه کرده و بعد از اصلاح و تکمیل آن، کتابی با عنوان «بازتاب میرآت الصّفای خاقانی در ادب فارسی» در سال ۱۳۹۲ منتشر نمود.

بایسته‌های تحقیق

۱. سبک‌شناسی قصیده میرآت الصفا: این قصیده در عمر بیش از ۹۰۰ ساله خود، سبک‌های گوناگون ادبی را دیده و تجربه کرده است: آذربایجانی، خراسانی، عراقی، هندی، بازگشت. بنابراین گزارش این تفاوت‌ها و تشابهات سبکی در طول تاریخ پرفراز و نشیب ادبیات فارسی بسیار ضروری است.

۲. تحلیل محتوای قصیده میرآت الصفا: محتوای این قصیده و تمامی استقبال‌های آن، مواد مورد نیاز یک رساله دکتری زبان و ادبیات فارسی را فراهم می‌کند. تحلیل مضامین عرفانی، اخلاقی، دینی و سیاسی این قصاید در طول تاریخ پر از فراز و نشیب‌های سیاسی و مذهبی بسیار جالب و قابل تأمل است. امید که دانشجویی اهل ذوق به انجام این کار همت نماید.

۳. نسخه‌شناسی قصیده میرآت الصفا: تایپ تمامی قصاید این کتاب، فقط بر اساس یک نسخه چاپی یا خطی بوده. اگر می‌خواستم تمامی نسخه بدل‌ها و تفاوت‌ها و شباهت‌های نسخه‌ها را بیاورم، جلد دومی را می‌بایست فراهم می‌کردم. در آخرین روزهای تدوین این اثر به یک پایاننامه بسیار جالب و دقیق برخوردیم که در آن گزارش دقیقی از نسخه بدل‌ها و تفاوت‌ها و شباهت‌های نسخه‌های خطی و چاپی دیوان خاقانی آمده بود: بررسی موارد تصحیف در چهل قصیده برگزیده دیوان خاقانی و تحلیل انتقادی موارد برجسته بر اساس دیوان‌های چاپی، پایاننامه کارشناسی ارشد سجاد دهقان، استاد راهنما و مشاور: دکتر زهرا نصیری و نصرالله امامی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۹۶ش.

۴. شرح مفصل تمام ابیات قصیده میرآت الصفا و تصحیح شروحنی که در طول تاریخ ادبیات بر این قصیده نوشته شده از دیگر بایسته‌های پژوهشی است که انجامش ضرورت دارد: شرح اصطلاحات ادبی، عرفانی، فلسفی، فقهی، نجومی، قرآنی، حدیثی و... زندگی‌نامه کامل شاعران، نمایه آیات/ احادیث/ اشخاص (شاعران، نویسندگان، پادشاهان، قهرمانان، پیشوایان مذهبی، اندیشمندان و...) / امکان/ اصطلاحات و آرایه‌های ادبی / اصطلاحات مکتبخانه‌ای و مدرسه‌ای / گل‌ها و گیاهان و...

شیوة کار

اصل در استنساخ و تصحیح و تایپ، حفظ اصالت متن بوده است نه رسم الخط. رسم الخط

متفاوت نسخه‌های خطی و چاپی، در قالب رسم الخط یکسان و استفاده از علائم نگارشی واحد در این مجموعه کنار هم نشسته‌اند. در مواردی که کلمه یا عبارتی در نسخه خطی خوانده نشده یا افتادگی داشته از علامت سه نقطه [...] استفاده شده است. در موارد اندکی هم تصحیح قیاسی صورت گرفته که کلمه یا عبارت افزوده شده در داخل قلاب آمده است. در موارد اندک‌تری هم برخی از ابیات که درست خوانده نمی‌شدند یا معنای آن، نامفهوم یا زشت و رکبیک بود، حذف شدند. (به عنوان نمونه: قصیده هجویه فوقی یزدی).

خاطره

در تذکرها خوانده بودم که نفعی افندی هم قصیده خاقانی را استقبال کرده است؛ هر چه بیشتر جستجو کردم، کمتر یافتم؛ دیگر امیدی به پیدا کردنش نداشتم تا این که در فهرست نسخ خطی کتابخانه‌ای در استانبول، ردّ پای از دیوان او یافتم؛ فوراً با یکی از دوستان که در استانبول به سر می‌برد، تماس گرفتم و شماره نسخه را دادم و فردای آن روز هزینه اسکن نسخه را واریز کردم و چشم انتظار دیدن نسخه به صفحه کامپیوتر خیره شدم. انتظار سخت و شیرینی بود که خیلی به طول نینجامید. دوست پژوهشگر خبر داد که نسخه را گرفته و تا دقایقی دیگر از طریق فضای مجازی ارسال می‌کند.

سرمست از این موفقیت دیجیتالی، پای کامپیوتر نشستم و بعد از یکی دو ساعت، فایل نسخه را دریافت کردم و با عجله به تورقش پرداختم؛ خیلی زود پی بردم که «خسر الدنيا والآخرة» شده‌ام؛ دیوان ترکی نفعی افندی است نه دیوان فارسی! کارد می‌زدید خونم در نمی‌آمد؛ اشتباه از فهرست‌نویس بوده که این دیوان را درست معرفی نکرده؛ چاره‌ای نداشتم جز صبر و خودخوری. از پای کامپیوتر بلند شدم و آب خنکی نوش جان کردم و طبق یک عادت قدیمی زدم به کوچه و خیابان که این غم بزرگ را فراموش کنم.

بعد از یکی دو ساعت پیاده‌روی شبانه، حالم سر جایش آمد و به خانه برگشتم به سراغ تلفن همراهم رفتم و در چند کانال خاص پژوهشگران و نویسندگان در قالب یادداشت کوتاهی از این غم بزرگ خود سخن گفتم و خواهش کردم که اگر کسی از دیوان فارسی نفعی افندی اطلاعی دارد، مرا از این پریشانی نجات دهد.

صبح به سراغ تلفن همراه رفتم و با بی‌حوصلگی به جستجو پرداختم که ناگهان چشمم به یک پیام شادی‌آور افتاد: آقای باقریان، یادداشت دردمندانه شما را خواندم و متأثر شدم؛ من این قصیده مورد نظر شما را قبلاً در جایی دیده‌ام؛ حتماً پیدا می‌کنم و می‌فرستم. با تشکر: سید محمدتقی حسینی.

دو سه روزی طول کشید که این قول دوستانه به عمل محققانه منجر شد و من بعد از سالها جستجو چشمم به جمال قصیده تحفة العشاق در نعت رسول الله روشن شد. تا باد چنین بادا.

سپاسگزاری

این کتاب، محصولِ توَرَقِ حداقل پنج هزار دیوان شعر چاپ شده و چاپ نشده (نسخه خطی) است که با راهنمایی‌های استادان و پژوهشگران بسیاری فراهم آمده که بدین وسیله از تمامی ایشان سپاسگزاری می‌نمایم: اصغر دادبه، حسن ذوالفقاری، عبدالرضا مدرّس‌زاده، علیرضا فولادی، احمد غنی‌پور ملک‌شاه، بهروز ایمانی، افشین عاطفی، سید صادق حسینی اشکوری، سید محمدرضا آصف آگاه، صادق برزگر، محمد احسانی، جواد هاشمی تربت، موسی الرضا اسدی، سید محمّد تقی حسینی، بهرام شعبانی، علی اکبر صفری، محمّد ابراهیم خسرو بگی، سید مرتضی سجادی نژاد، اسماعیل راهنورد، اسماعیل مهدوی راد، یدالله طغیانی، مجید محسنی وادقانی، یحیی نیری، فیروز ولیزاده، فاطمه مهدوی.

مدیران و کتابداران کتابخانه‌های تخصصی وابسته به دفتر آیت الله العظمی سیستانی (کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ادبیات)، کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، کتابخانه مرکز احیاء میراث اسلامی، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، کتابخانه ملی مَلِک، کتابخانه آیت الله بروجردی (مسجد اعظم)، کتابخانه آستانه مقدّس حضرت معصومه و کتابخانه مجلس شورای اسلامی.

تشکر ویژه‌ام از جناب آقای سید عباس رستاخیز است که دسترسی به بسیاری از نسخ خطی و دست‌نوشته‌های شاعران معاصر افغانستان به لطف و همت ایشان بود.

گفتیم از چه دانش، سبقت کنیم بر خلق؟

تعلیم «هیچ بودن» فرمود مُوبِد ما

(بیدل دهلوی)

سید رضا باقریان موحد

موضوعات کلی قصاید شینیه

موضوع	شاعر
حکمت و معرفت	خاقانی / امیر خسرو دهلوی / عارفی هروی / جامی / ختمی / مثالی کاشانی / نوایی / نظام استرآبادی / معموری اصفهانی / رموزی کاشانی / فضولی / سهیلی / حسایی / قتیلی / وصال شیرازی / داوری شیرازی / الهی قمشه‌ای / مایل هروی / حالت / عدیم شغنائی / نائب بادغیسی / خدیم سرپلی / احمدی / شریفی حقیقی
مدح وزرا، حکام، علما، بزرگان حکومت	شمس طبسی / سیف اسفرنکی / فرید اصفهانی / خواجه‌ی کرمانی / عصمت بخارایی / بدر شروانی / مسیح کاشانی / بیدل دهلوی / قآنی / خاوری شیرازی / هدایت طبرستانی / تمنای مرادآبادی / سرخوش هروی / سرور گلپایگانی / شمس‌ة الشعراء / طوبی شهرستانی / تیر الشعراء / وقار شیرازی / ادیب سندجی / عارف چاه آبی / قاری عبدالله / ملک الشعراء بهار / ناهید همدانی / خلیلی کابلی / داور همدانی / گلپان کابلی / عبدالغفار صوفی / قدسی یزدی / ملال دزکی / مرتضوی دُرچه‌ای / وصالی ساروی / ادیب صابر / حسن غزنوی
مذمت روزگار	ظهوری ترشیزی / فوقی یزدی / فیض کاشانی / داوری شیرازی / فدایی اصفهانی / تشنه تهرانی / وقار شیرازی / مشتاقی نایینی / شیخ الرئیس قاجار / میرزاده عشقی / محبوب‌علیشاه / انصاری قمی / مسرور بلخی / کاظمی قمی
تاریخ و جغرافیا	محتاج تفرشی / اشراقی گلپایگانی / فانی همدانی / ذکایی بیضایی / مشفق سانجی / مردانی / امین سبزواری / محمدزمان فیروز / سازگار / واصفی / پیمان هروی / یک کلامی یزدی / بینا میمندی / کنعانی هندبجانی / قاند بختیاری / رونین هروی
نعت رسول خدا	هاشمی کرمانی / غزالی مشهدی / عرفی شیرازی / شعیب جوشقانی / کشوری / امری شیرازی / ملک قمی / نظمی بدخشانی / شفایی اصفهانی / فوجی نیشابوری / آشوب مازندارانی / زیب النساء / مشرقی شیرازی / اعجاز هروی / خلیل کاشانی / وحید قزوینی / داوری شیرازی / آصفی نظامی / ریاض همدانی / میرزای گلچین / نقیب الممالک شیرازی / خرد / صفای اصفهانی / اختر طوسی / شیدای کابلی / عارف دزفولی / دهقان کابلی / انصاری قمی / بیات بلخی / نقعی افندی / علومی تبریزی / عمرانی کابلی / سالم کشمیری / ممتاز لکهنوی / عبیدی شهروردی / شریف وادقانی کاشانی / قاضی عبدالله رازی
منقبت حضرت	غواصی هروی / دهخوارقانی / اکبر اصفهانی / سپهری زواره‌ای / منطق‌ی یزدی /

علی (ع)	قابل / ذوقی اردستانی / اسیر شهرستانی / خرد نوری / والی خراسانی / مسیحی / گمنام / بیدل دهلوی / مشتاق کشمیری / طفیلی کشمیری / عندلیب کاشانی / نشاطی هزارجریبی / شکیب اصفهانی / سروش اصفهانی / ساقی خراسانی / مدهوش تهرانی / خالص سمنانی / فخرالادباء / ضیایی خوشانی / شبحانی / جمره کاشانی / همای شیرازی / ارسطوی قمی / افسر کرمانی / حیران یزدی / غافل مازندرانی / طرب شیرازی / شهاب شوشتری / اختر طوسی / رفعت سمنانی / موافقعلیشاه / طرزی / نوید بلخی / بلبل کابلی / یکتای اصفهانی / عمرانی کابلی / ذکاء کابلی / عشقی اصفهانی / ناصح تهرانی / فدایی هروی / ضامن اصفهانی / مشفق بهسودی / مسرور بلخی / مایل بلخی / اکبر کابلی / محمّدی مزاری / سازگار / بیات بلخی / محمّد سهرابی / فانی بروجردی / واشقانی فراهانی / زیتونی تبریزی / حشمت الدوله / علی آبادی مازندرانی / درویش لاهیجی / علی مدد کنی / حکمت شیرازی / فیاض منش / صدر الشعرا / کاشانی / فارس بروجردی / قاسمی خادم / رشیدای تبریزی
امام حسن (ع)	واشقانی فراهانی / مشکوه ساوجی / حسرت مشهدی
امام حسین (ع)	گمنام / یغمای جندقی / غافل مازندرانی / تیر تبریزی / گوهری هروی / صبور / شیرازی حانری / غافل قمی / شکوهی تهرانی / فدایی هروی / ضامن اصفهانی / شرمی کاشانی / ژولیده نیشابوری / مغیسی / خلیل اصفهانی / مخلص تبریزی / حمید کریمی / نصیری کاشانی
امام سجاد (ع)	غمگین اصفهانی
امام باقر (ع)	احمدی بلخایی
امام صادق (ع)	شرعی شیرازی / هادی شهرستانی / سید روح الله مؤید
امام کاظم (ع)	جیحون یزدی / بلبل کابلی / نظام الدین شکوهی / سید علی اصغر موسوی / ساهی قمی
امام رضا (ع)	ضمیری اصفهانی / ادهم آرتیمانی / صاحب دیوان علی آبادی / عبدالعلی مینا / شیوا / گوهری هروی / مدرس بیدآبادی / خوشدل تهرانی / ماهر اصفهانی / کبگانی دشتستانی / جابر اصفهانی / حداد کاشانی / بهشتی لاری / سرور اصفهانی / خروش اصفهانی
امام جواد (ع)	عبرت نایینی / شجاعی
امام هادی (ع)	قدسی

امام حسن عسکری	واشقانی فراهانی
امام زمان	صفوت الملک/ حاجب شیرازی/ نامی/ ناصری کاشانی/ احمد شیرازی/ موحدی محب/ کافی
حضرت ابوالفضل	صامت بروجردی/ صفر علی احمدی/ جعفری/ خرم همایونشهری
قاسم ابن حسن	طایی شمیرانی
عبدالعظیم حسنی	شمس الادباء اصفهانی/ تقوی/ خوشدل تهرانی
حضرت زهرا	وفایی شوشتری/ آذری دامغانی/ سازگار/ محمّد سهرابی/ رجایی شیرازی/ هاشمی سره
أم البنین	محمّد سهرابی/ محفوظ اصفهانی
حضرت زینب	محمّد سهرابی
حضرت معصومه	مدرس زاده

جغرافیای قصیده شینه

آذربایجان	خاقانی شروانی/ بدر شروانی/ فضولی بغدادی/ نور الله دهخوارقانی/ تیر تبریزی/ زیتونی تبریزی/ مخلص تبریزی/ علومی تبریزی/ رشیدای تبریزی
ترکیه	نفعی افندی
ازبکستان	قتیلی بخارایی/ سیف اسفرنگی/ عصمت بخارایی/ ادیب صابر
هندوستان	امیر خسرو دهلوی/ بیدل دهلوی/ زیب النساء/ طفیلی کشمیری/ مشتاق کشمیری/ تمنای مرادآبادی/ آصفی نظامی/ سالم کشمیری/ ممتاز لکهنوی/ عبیدی سهروردی
افغانستان	حسن غزنوی/ عارفی هروی/ غواصی هروی/ حسابی هروی/ اعجاز هروی/ سرخوش هروی/ گوهری هروی/ طرزی/ عارف چاه آبی/ نوید بلخی/ قاری عبدالله کابلی/ بلبل کابلی/ شیدای کابلی/ دهقان کابلی/ ذکاء کابلی/ عمرانی کابلی/ خلیلی کابلی/ مایل هروی/ فدایی هروی/ عدیم شغنانی/ گلبن کابلی/ مشفق بهسودی/ مسرور بلخی/ مایل بلخی/ مشفق سانجی/ اکبر کابلی/ نائب بادغیسی/ خدیم سرپلی/ محمدی مزاری/ محمدزمان فیروز/ احمدی بلخابی/ صفرعلی احمدی/ عبدالغفار صوفی/ نظام الدین شکوهی/ امین الله بیات/ نظمی بدخشانی/ امیرعلیشیر نوایی/ واصفی بدخشانی/ دارا غوریانی/ پیمان هروی/ بینا میمندی/ هاشمی سره/ روئین هروی
ایران	خراسان شمس طبسی/ عبدالرحمن جامی/ سهیلی جغتایی/ غزالی مشهدی/ فوجی نیشابوری/ والی خراسانی/ ساقی خراسانی/ ضیایی خوشانی/ صبوری/ ملک الشعراء بهار/ اختر طوسی/ ژولیده نیشابوری/ امین سبزواری/ ظهوری ترشیزی/ حسرت مشهدی/ سید روح الله مؤید
اصفهان	فرید اصفهانی/ معموری اصفهانی/ ضمیری اصفهانی/ اکبر اصفهانی/ شغایی اصفهانی/ اسیر شهرستانی/ شکیب اصفهانی/ سروش اصفهانی/ فدایی اصفهانی/ شمس الادباء اصفهانی/ سرور گلپایگانی/ صفای اصفهانی/ مدرس بیدآبادی/ موافقعلیشاه اصفهانی/ غمگین اصفهانی/ اشراقی گلپایگانی/ الهی قمشه‌ای/ یکتای اصفهانی/ عشقی اصفهانی/ ضامن اصفهانی/ ماهر اصفهانی/ سپهری زواره‌ای/ مشتاقی نایینی/ ذوقی اردستانی/ یغمای جندقی/ خلیل اصفهانی/ عبرت نایینی/ جابر اصفهانی/ محبوبعلیشاه نهرودی/ خرم همایونشهری/ محفوظ اصفهانی/ مرتضوی دُرچه‌ای/ ملال دزکی/ سرور

	اصفهانى/ هادى شهرستانى/ خروش اصفهانى	
کاشان	مثالى کاشانى/ رموزى کاشانى/ شعیب جوشقانى/ مسیح کاشانى/ فیض کاشانى/ خلیل کاشانى/ عندلیب کاشانى/ جمره کاشانى/ ناصرى کاشانى/ ذکایى بیضایى/ شرمى کاشانى/ حداد کاشانى/ مدرّس زاده/ موحدى محب/ صدر الشعراى کاشانى/ نصیری کاشانى/ شریف وادقانى کاشانى	
مازندران	نظام استرآبادى/ آشوب مازندرانی/ نشاطى هزارجریبى/ صاحب دیوان على آبادى/ هدایت طبرستانى/ غافل مازندرانی/ خرد نورى/ صفوت الملک تنکابنى/ على آبادى مازندرانی/ وصالى ساروى	
یزد و کرمان	منطقى یزدى/ جیحون یزدى/ حیران یزدى/ فبقى یزدى/ قدسى یزدى/ یک کلامى یزدى/ خواجوى کرمانى/ هاشمى کرمانى/ افسر کرمانى/ كافى	
شیراز	امرى شیرازى/ مشرقى شیرازى/ شرعى شیرازى/ وصال شیرازى/ قائنى شیرازى/ داورى شیرازى/ همای شیرازى/ وقار شیرازى/ حاجب شیرازى/ طرب شیرازى/ شیرازى حائرى/ احمد شیرازى/ مغیثى/ نقیب الممالک شیرازى/ خاورى شیرازى/ بهشتى لارى/ حکمت شیرازى/ رجایى شیرازى	
همدان	ادهم آرتیمانى/ ریاض همدانى/ میرزاده عشقى/ فانى همدانى/ ناهید همدانى/ داور همدانى	
تهران/ ری	تشنه تهرانى/ فخرالادباء تهرانى/ شمسۃ الشعراء/ تیر الشعراء/ شیخ الرئیس قاجار/ شکوهى تهرانى/ طایبى شمیرانى/ ناصح تهرانى/ ابوالقاسم حالت/ محمد سهرابى/ عطارنژاد/ خوشدل تهرانى/ واشقانى فراهانى/ میرزای گلچین/ على مدد کنى/ حمید کرمى/ قاسمى خادم/ قاضى عبدالله رازى	
قم و اراک	ارسطوى قمى/ انصاری قمى/ ملک قمى/ سازگار/ اقدس کاظمى/ احمدى/ غافل قمى/ جعفرى/ محمدى قمى/ ساهى قمى/ سید على اصغر موسوى/ مردانى/ محتاج تفرشى/ مشکوه ساوجى	
خوزستان	وفایى شوشترى/ شباب شوشترى/ عارف دزفولى/ کنعانى هنديجانى/ قانده بختيارى	
سایر	کشورى/ قابل/ مسیحى/ سُبْحانى/ تقوى/ ادیب سندنجدى/ مینا/ خرد/ شیوا/ نامى/ وحید قزوینى/ طوبى شهرستانى/ کبگانی دشتستانى/ حشمت الدوله/ فیاض منش/ درویش لاهیجى/ صدرانى اشکورى/ خالص سمنانى/ آذرى دامغانى/ رفعت سمنانى/ شجاعى/ صامت بروجردى/ فانى بروجردى/ فارس بروجردى	

استقبال بی نظیر از پیر تعلیم خاقانی

بی هیچ گمان افضل الدین بدیل خاقانی شروانی از بزرگترین قصیده سرایان ادب فارسی است که الحق سخنندانی بدو ختم می گردد: سخنندانی به که ختم است؟ می دانی و می پرسی / فلک را بین که می گوید: «به خاقانی! به خاقانی!» نمی توان بین قصاید وی تفاوت قائل شد. هریک در جای خود زیبا، متین و فاخر است. آن چنان که بلا استثنا شعرای بعد از او به استقبال و وامگیری از قصاید غزا و کلام شیوای وی رفته اند.

از جمله قصاید معروف این شاعر بلندپایه، قصیده شینیۀ «مرآت الصفا» در حکمت و سیر و تکمیل نفس است. این قصیده حکمی عرفانی بر مبنای اندیشه های عارفانه و صوفیانه اوست که درون مایه آن دوری از هوای نفسانی و توجه به شریعت و دین داری است. بیش از دویست تن از شاعران به استقبال این قصیده بلند عرفانی رفته اند. قصیده مرآت الصفا ی خاقانی در ۱۱۵ بیت به مطلع زیر سروده شده و یک دوره آموزش زهد و عرفان است به مطلع: مراد دل، پیر تعلیم است و من طفل زبان دانش / دم تسلیم سرعشر و سر زانو دبستانش

شاید کمتر شعری یا قصیده ای در تاریخ ادب فارسی باشد که این گونه از آن استقبال شده باشد. اما به راستی دلیل این همه استقبال از این قصیده چیست؟ آیا شخصیت و شعر استوار خاقانی است یا مفاهیم عمیق آن است که فشرده تعلیم عرفانی است؟ یا هر دو؟ و البته هر دو. اما آنچه در مقدمه که اندکی مطول می شود، به مناسبت می خواهم بنویسم، درباره استقبال است. نوعی ادبی و مهم و پراسراینده و قابل توجه که کمتر به آن پرداخته شده است. سوابق این گونه شاعرانه چنان زیاد و تنوعات آن انبوه که می توان آن را ژانری مستقل به حساب آورد و تحقیقاتی گسترده در این باره به انجام و فرجام رساند. این مقدمه تنها جستارگشایی برای علاقه مندان است.

یکی از شیوه های رایج شعری استقبال است. استقبال از اشعار معروف و جاودانه یکی از دل مشغولی های شاعران و از تفنن های رایج آنان بوده است که نمونه های فراوانی از آن در دست است. استقبال در لغت به معنای پیشواز رفتن، روی آوردن، روی کردن، به پذیره شدن و پیش رفتن است.

در اصطلاح ادبی آن است که شاعر به وزن و قافیه شعری از شاعری دیگر، نظمی پردازد. (واژه نامه هنر شاعری، ص ۲۶) یعنی شاعر شعر دیگری را سرمشق قرار دهد و با همان وزن و قافیه شعری بگوید (دائرة المعارف فارسی؛ ج ۲، ص ۱۲۹). یا آن است که گوینده، شعری را از شاعری دیگر سرمشق خود قرار دهد و قافیه و وزن سروده وی را در سروده خود به کار گیرد و ممکن است در

موضوع نیز از وی پیروی کند (فنون بلاغت و صناعات ادبی، ص ۴۰۳). یا آن است که شاعری در جواب سروده شاعر دیگر شعری بر وزن و قافیه آن بسراید (عروسان سخن، ص ۲۴۶).

استقبال و نظیره‌گویی بخش مهمی از شعر فارسی است. در خلال این استقبال‌ها بسیاری از خلاقیت‌ها نیز شکل می‌گیرد. اگر نظامی خمسه خود را نسروده بود، هیچگاه صدها خمسه به تقلید از آن گفته نمی‌شد. اگر خاقانی این قصیده زیبا را نمی‌سرود، بیش از یکصد قصیده هنرمندانه سروده نمی‌شد. از این رو پرداختن به این مقوله بسیار مهم است.

استقبال کنندگان با مقاصد گوناگون به سراغ اشعار فاخر می‌روند: گاه یک غزل یا قصیده یا دوبیتی و رباعی چنان تأثیربرانگیز و قوی است که عده‌ای از علاقه‌مندان به شاعر را وامی‌دارد به استقبال رفته و شعری بگویند. مصداق آن همین قصیده است. گاه هدف از استقبال، نوعی قدرت‌نمایی است. نتیجه این هم‌آوردی‌ها اغلب شکست است و کم هستند مثل حافظ که به استقبال بسیاری از اشعار شاعران پیش از خود رفته و به آن‌ها اعتلا بخشیده باشد. شهریار نیز به استقبال مفتون همدانی رفته و غزل «علی ای همای رحمت» را سروده است. مقایسه دو شعر کاملاً تسلط شهریار و چیرگی زبانی او را نشان می‌دهد:

مفتون: علی ای همای وحدت تو چه مظه‌ری خدا را / که خدا نمود زینت به تو تخت ائما را
شهریار: علی ای همای رحمت تو چه آیتی خدا را / که به ما سوا فکندی همه سایه همارا
گاه به قصد پاسخ به تشکیک یا توهین یا درخواست و جوابیه دوستی شاعر است که شاعری با همان وزن و قافیه شعری می‌سراید.
استقبال نتیجه تأثیرپذیری شاعری از شاعر مشهور قبلی است. این تأثیرپذیری تنها شامل دو حوزه است:

استقبال خاص که اشتراک در وزن و قافیه و محتوا و واژگان و تعبیرات و ترکیبات و عبارات. قصاید استقبالی این کتاب همین مورد است. کاربرد وزن و قافیه و واژگان و تعبیرات و ترکیبات و عبارات مشترک خود مبین این موضوع است.

استقبال عام را با نام‌های گوناگون و مصادیق مختلف می‌شناسیم: از مصادیق استقبال عام «توارد» یا «الهام» و از این قبیل است. «توارد که آن را توارد خاطرین (به صیغه تشبیه عربی) نیز می‌گویند، در اصل به معنی رسیدن دو نفر است با یکدیگر در یک جای و از یک سرچشمه آب گرفتن و در اصطلاح آن است که دو شاعر بدون اطلاع و آگاهی از حال و سخن یکدیگر شعری را عیناً مثل هم ساخته باشند». (فنون بلاغت و صناعات ادبی، ج ۲، ص ۲۱۸)

استقبال گاه به طنز است. این تقلید همراه با طنز و شوخی را «نقیضه» می‌گویند. نقیضه یا پارودی یک کار هنری است. نقیضه در مواردی به قصد استهزا و نقد اثر ساخته می‌شود و در مواقعی تنها هدف خنداندن است.

نوع دیگر «اقتراح» است. استقبال با اقتراح تفاوت دارد. در اقتراح از کسی خواستار می‌شوند که درباره مطلبی نظر بدهند؛ پرسیدن از صاحب نظران درباره موضوعی است. موضوعی را به اقتراح می‌گذارند تا شاعران شعر بگویند. برای نمونه قطعه معروف ایرج میرزا با عنوان «قلب مادر» براساس یک اقتراح به مسابقه گذاشته شد. محمدجعفر محجوب در کتاب «دیوان کامل ایرج میرزا» در توضیح این شعر می‌نویسد: «این قطعه را ایرج به منظور شرکت در مسابقه‌ای که مجله ایرانشهر (چاپ برلین) در شماره چهارم از سال دوم انتشار خود [سال ۱۳۰۲ شمسی] مطرح کرده بود سروده است. در این مجله، قطعه‌ای از زبان آلمانی ترجمه شده و از شاعران ایران خواسته بود که آن را به شعر فارسی در آورند. این قطعه «دل مادر» نام داشت. (دیوان کامل، به اهتمام محمدجعفر محجوب، چاپ اول ۱۳۴۲، ص ۲۷۹ و ۲۸۰)

از مصادیق استقبال عام «اقتباس» است. اقتباس و استقبال دو کارکرد نزدیک دارند. اقتباس به معنای گرفتن، اخذ کردن، آموختن (فرهنگ فارسی معین) و فراگرفتن علم و هنر و ادب از دیگری است (فنون بلاغت و صناعات ادبی، ج ۲، ص ۳۸۳) که امروزه در برابر آن کلمه انطباق یا بازنویسی نیز به کار می‌رود. از لحاظ اصطلاحی، در علم بدیع (واژه‌نامه هنر شاعری) اقتباس آن است که در کلام نثر یا نظم مطلبی از قرآن یا حدیث (تعریفات جرجانی، ص ۲۱) یا بیتی معروف را بیاورند؛ در حالی که اشاره‌ای صریح به آن آیه، حدیث، یا بیت نکرده باشند. (دائرة المعارف فارسی، ج ۱، ص ۱۸۳)

اقتباس در اصطلاح اهل ادب آن است که حدیثی یا آیتی از کلام الله یا بیت معروفی را بگیرند و چنان در نظم و نثر بیاورند که معلوم باشد قصد اقتباس است نه سرقت و انتحال. گفتنی است هرگاه در گرفتن اثری از نظم و نثر شعرا و نویسندگان، قرینه و قصد اقتباس در کار نباشد، محلّ تهمت سرقت است، بویژه هرگاه از شاعر یا نویسنده‌ای گمنام و غیر معروف اقتباس کرده باشند. در اقتباس، شاعر یا نویسنده‌ای، به پیروی شاعر یا نویسنده دیگر به خلق و نگارش اثری اقدام کند. استقبال با نظیره‌گویی هم تفاوت دارد؛ زیرا اغلب در مورد داستان‌های بلند روایی کاربرد می‌یابد. شرط اصلی نظیره‌گویی آن است که به حوزه سرقات ادبی منتهی نشود. آنچه در نظیره‌گویی اهمیت می‌یابد تحقیق درباره کیفیت و میزان نفوذ و تأثیر آثار ادبی مشهور در معاصران یا گذشتگان است

که خود از اَهم مباحث نقد ادبی و ادبیات تطبیقی به شمار می‌رود.

استقبال با «تقلید» یا «تبع» هم خویشاوندی دارد. «مقصود از تبع و تقلید ممارست و بسیار خواندن دیوان شعر و پیروی کردن از سبک و اسلوب سخن یکی از شعراست. افراط در این کار نیز ممکن است احیاناً به عملی منتهی شود که مظنه تهمت سرقت باشد. چنانکه از پیروان مفرط پاره-ای از سبک‌ها و مکتب‌های ادبی، دیده‌ایم که گاهی خود به خود و بدون اراده و اختیار، عین مضامین و ترکیبات و احیاناً تمام یک مصراع یا یک بیت را از گوینده مقتدای خود گرفته‌اند بدون اینکه قصد سرقت یا خیانت ادبی داشته باشند.» (فنون بلاغت و صناعات ادبی، ج ۲، ص ۳۶۱-۳۹۵)

زرتین کوب تقلید را چنین تعریف می‌کند: «نویسنده و گوینده‌ای شیوه گفتار گوینده و نویسنده دیگری را پیش گیرد و بر طریقه و منوال او سخن گوید» (آشنایی با نقد ادبی، ص ۱۶۶) وی میان تقلید و اقتباس تفاوت قائل می‌شود؛ اقتباس را گرفتن «معنی و مضمون» می‌داند نه شیوه گفتار. آنچه به سرقات شعری می‌انجامد، این نوع اخیر است.

استقبال با تضمین هم فرق دارد. تضمین آوردن عین شعر یک شاعر است بر سیل استشهداد. در دیوان غزلیات شمس، کم نیست ابیات و مصراع‌هایی که از شاعران دیگر است و مولانا خود آگاه و ناخود آگاه آنها را ضمن غزل‌های خود آورده است. بیت اول غزل معروف او:

معشوقه به سامان شد تا باد چنین بادا / کفرش همه ایمان شد تا باد چنین بادا

عین همین بیت مطلع غزلی از سنایی است. این از ارادت مولانا به سنایی است. در استقبال و استشهداد، شاعری چنان به شاعر موردعلاقه‌اش عشق می‌ورزد که به استقبال شعر او می‌رود.

خلاصه آنکه استقبال، بسیار ظرایف و دقایق دارد که از حد این مقدمه بیرون است. این کتاب می‌تواند مقدمه‌ای باشد بر پژوهشی دامنه‌دار.

اما داستان کتاب پیش روی خوانندگان فهیم، بازمی‌گردد به همین قصیده دُرربار و گهرنثار و سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵ و کلاس‌های درس حضرت استاد دکتر سید جعفر شهیدی و درس خاقانی که سه سال به طور مرتب شرکت می‌کردم. زیباترین قصیده حکمی و عرفانی که در محضر استاد خواندم همین قصیده میرآت الصفا بود که الحق در آن ایام جوانی چنان که افند و دانی، بسیار روح-افزا و دلگشا و اثرگذار بود؛ به خصوص با بیان شیرین و شیوای حضرت استادی رحمت‌الله علیه. بر اثر علاقه‌ای که به این قصیده در من پیدا شد، ضمن مراجعه به شروح و تحقیقات دیگر، به رد پای این قصیده در آثار گذشتگان پرداختم و حاصل مقاله‌ای شد که استقبال شاعران از این قصیده را در

آن گزارش کردم و بعدها با عنوان «شینیه‌های قبل و بعد از خاقانی» منتشر شد.

این مقاله چون به رؤیت جناب آقای باقریان موحد درآمد، طی چندین سال شگفتی آفرید و با کمال حیرت بیش از ۳۰۰ استقبال از این قصیده را از لابلای دواوین خطی و چاپی و سنگی یافته و متن همگی را در این کتاب آورده است. این مجموعه اکنون شاهد صادق و کاملی است برای مطالعات فراوان سبک‌شناسانه که به اعتقاد من میتوان براساس همین کتاب، پایان‌نامه‌ای نوشت و نشان داد این قصیده در سبک‌های مختلف چه تطوری از منظر زبان، بیان، مفاهیم و تصاویر شاعرانه داشته است.

از همین مجموعه می‌توان به استادی خاقانی هم پی برد و با مقایسه ضعف نظیره‌ها، قوت و قدرت این شعر خاقانی را دریافت. بر نویسنده پرتلاش و محقق ارجمند خسته نباشید می‌گویم و قلم و همتشان مانا و پویا.

حسن ذوالفقاری

چین-شانگهای

۱۳۹۹/۱۰/۱۸